

BEKTAŞİLİKTE TÂC ÇEŞİTLERİ VE ANLAMLARI

Erdoğan AĞIRDEMİR*

Özet

Sembollerle anlatım, insanlığın tarihi kadar eski bir yöntemdir. Şekillerle, beden dili ile ifade ediş yalnızca günlük yaşamdaki ihtiyaçlar ve insan ilişkilerinde kullanılmakla kalmamış, bütün dini yapılanmalarda da yer almıştır. Bektaşiliğin Piri olan Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin "Eline, diline, beline sahip olmak" olarak ifade edilen inanç anlayışının sadece sözlerde, öğretilerde kalmadığı aynı zamanda bu inançta olanların giyim-kuşamlarına da yansımış olduğu görülmektedir. Bu anlayışın en belirgin simgelerinden biri de başlarına giydikleri tâclardır. İslam'ın tasavvufi bir yorumu olan Bektaşilik inancının da bunun dışında kalması düşünülemez. Bu yazıda Bektaşiliğin diğer ekollerden farklılığını belirleyecek olan tâcın önemi, yeri ve çeşitleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, Alevilik, tasavvuf, tarikat, Taç, semboller.

CROWN TYPES AND MEANING IN BEKTASHISM

Abstract

Symbolic expression is an old method of communication, as old as history of humanity. Expressions of forms and body language have not only been used in human relationships but also took part in all religious organizations. The founder of the Bektashi Sect (Pir) Hünkâr Hacı Bektaş Veli's sense of belief which is stated as have possession of hand, tongue, waist did not only appear in words or doctrines they had also been reflected to the clothes. One of the most significant symbols of that belief is crowns. That is known as the beliefs are reflected to the clothes in all schools of Sufism. In this article we will try to give information about the importance, the place and varieties of crowns which determine the distinctness of Bektashi from the other sects.

Keywords: Bektashism, Alevism, Sufism, Tariqah (Sufi order), Crown, Symbols/Symbolism

Giriş

İnsanların tarih boyunca vasıflarını, mesleki kariyerlerini, görevlerini, yeteneklerini, toplum içinde sözlü olarak ifade edebilmesinin dışındaki en etkili yollarından biri giydikleri özel kıyafetler, başa takılan şapka ve benzeri başlıklar ve giysilerinde tercih ettiği renkler gibi özelliklerdir. İnsanlar bu gibi özellikleri aracılığıyla fark edilmeye, istedikleri mesajları vermeye çalışmışlardır. Bu giysilerin tercihinde doğa koşullarının ve yaptıkları işin niteliğinin de etkileri görülmüştür.

* Araştırmacı-Yazar- İnnü Mahallesi, Evren Caddesi No/9 Ataşehir-İstanbul/Türkiye

Giysilerde toplum içindeki görevi ve vasfı belirten en önemli işaretlerden birisi de kullanılan şapka ve benzeri başlıklar olup bu şapkaların rengi ve üzerinde bulunan işaretler, giyen kişinin vasıflarını, mertebesini belirlemede tamamlayıcı öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım tarzının yalnızca dünyevi işlerdeki meslek guruplarında değil, aynı zamanda dinî yapılanma ve tarikatlarda da karşılıklarını görmekteyiz. Bütün tasavvufi ekollerin kendi anlayış ve inanışlarına göre diğerlerinden ayırt edici giysileri ve başlarına taktıkları tâcları bulunmaktadır. Bu tâcların inancın genel yapısını yansıtmaya ek olarak giyen kişinin yapılanma içindeki seviyesini gösterir nitelikte işaretleri de bulunmaktadır.

Tâcın Sosyal Yapıda Belirleyici Özelliği

Tâc, Arapça kökenli bir kelime olup başa giyilen şey anlamına gelmektedir. Tâc denilince genellikle hükümdarların taktıkları mücevherli ve kıymetli taşlarla süslü başlıkları yahut sorguçlarla bezenmiş kavukları akla gelir. Bütün padişahlar, krallar, ordu komutanları, saray görevlileri kendilerine özgü, diğerlerinden bir bakışta farklılığı anlaşılan tâclar takmışlardır. Kolejlerden mezun olanların kepleri, gelin olan kızların başındaki tâclar hiç tereddüde gerek kalmadan insanların onları kolaylıkla tanımalarına neden olmaktadır.

Osmanlı medeniyetinde tâcın, yani başlığın, sosyal farklılıkları belirleyici olmadaki rolü ise gözardı edilemez. Öyle ki şahsın başındaki sarık veya kavuk onun esnaf, devlet memuru ve benzeri bir görevde olduğunu belirttiği gibi, daha ayrıntılı bilgiler de vermekteydi.

Tarih boyunca köylünün, zanaatkârın, tabibin, askerinin kendilerine has şapkaları olmuş, şapkasız dolaşmak ayıp kabul edilmiştir. Yakın zamanlara kadar herkes dışarıda şapka ile dolaşır, kapalı bir mekâna giriyorsa kendisinin karşısındaki insandan daha az değerli olduğunu ifade etmek, ona olan saygısını gösterebilmek için şapkasını çıkartıp öyle içeri girerdi.

Tâcın Tasavvufteki Yeri ve Anlamı

Her tarikat mensubunun kendisine has bir başlığı (sarığı) vardır. İlk dönemlerde mutasavvıfların ayrı bir başlık giyinmedikleri, ancak diğer insanlardan kendilerini ayırmak için daha sonraları tâc adı verilen başlıklar kullanmaya başladıkları bilinmektedir. Bunu giyen ilk mutasavvıfın 11. yüzyılda yaşamış olan Ebu Kasım Ali el-Cürcanî olduğu söylenir. Ebu Kasım'ın bu davranışı zamanla mutasavvıflar arasında yaygınlaşarak gelenekleşmiştir (Özalp).

Başın tepesi anlamına gelen dövme yünden yapılan serpuştan elde edilen ve tâc adı verilen bu başlıklar, tarikatların kendi inanç yapılarını yansıtır yüzyıllar içerisinde, bölgeden bölgeye bile değişikliğe uğramış olan kültürel bir zenginliğe sahiptir.

Tâcların özellikleri ile ilgili uygulamalar geleneklerle gelmektedir. Bununla beraber dayandırıldığı rivayetler de bulunmaktadır. Her tarikatın tâclarını, şekillerini, destalarını tespit eden kitaplar yazılmış, bunlara “Tâc-Nâme” adı verilmiştir. Yalnızca Mevleviler, giydikleri serpuş için ‘sikke’ tabirini kullanırlar. Tâcın üst kısmına kubbe, başa geçen kısmına lenger denilir. Mevlevî sikkesi düz, yekpâre, bal rengi yahut beyaz, gittikçe darlaşan fakat sivrilmeyen, dilimsiz, bir karış dört parmak uzunluğunda, iki katlı ve dövme yünden yapılmış külahtır. Mevlevilerde muhib ve kendisine tâc yahut sikke tekbirleşmiş olan derviş, “Dal-Tâc, Dal-Sikke” giyer; yani giydiği tâca ve sikkeye destar saramaz. Destarı yalnız Baba, yahut Mevlevî şeyhi sarabilir. Öbür tarikatlarda derviş, tâc giyemez, arakiyye giyer. Mevlevilerde kadınlara, sikke yerine arakiye tekbirleşir (Gölpınarlı, 2005:24).

Mevlevî şeyhlerinin Seyyid olanları, yani Peygamber soyundan gelenleri yeşil, halifeler ise bakınca siyah görünecek kadar koyu mor, duman rengi destar yani sarık sararlar. Çelebi olmayanlar destarı, alttan sikke bir parmak kadar görünecek şekilde, çelebiler ise sikke görünmeyecek tarzda sararlar. XIV. ve XV. yüzyıllarda bazı Mevlevîlerin de bu çeşit tâc giydiklerini ve buna ‘Sikke-i Duvâz-deh küngüre-i Şemsiye’ dedikleri bilinmektedir.

Rıfâî, Kâdirî, Sa’dî tâcları da on iki terklidir; yalnız lenger kısımları düz ve yünden, dikişsizdir. Rıfâîler, bu dikişsiz yere siyah, Kâdirîler yeşil,

Bedeviler kırmızı, Sa'diler beyaz sarık sararlar. Şâzililerin serpuşları dilimsizdir ve beyaz destar sarınırlar. Kâdirîlerin ayrıca üst tarafı sivri, üzeri nakışlarla bezenmiş, altı koyun yünüyle çevrelenmiş tâcları da vardır ki buna 'müjğanlı (kirpikli) tâc' denir. Bu tâcın tepesinde mühür yoktur. Ayrıca dikişli bir tâc da Nakşibendîlerin tâcıdır (Gölpınarlı, 2005: 320-321). Osmanlılar Döneminde kullanılan tâclar Şekil 1'de görüldüğü gibi özetlenebilir.

Şekil 1: Osmanlılar döneminde kullanılan başlık şekilleri:

- 1-Perişan destarlı kavuk
- 2-Simidi (torlagî destarlı kavuk-haseki);
- 3-Kallâvi (vezir kavuğu);
- 4-Selimî
- 5-Mücevveze;
- 6-Örf;
- 7-Horasânî;
- 8-Kâtibî (kalafat) ;
- 9-Kâtibî;
- 10-Arakıye düz sarık;
- 11- On iki terklı Bektaşî tâcı;
- 12- Hüseyinî destarlı ve terklı Bektaşî tâcı;
- 13- Kafes destarlı kubbeli kalafat tâc;
- 14- Lâmelif destarlı arakıye kavuk;
- 15- Destarlı sikke (Mevlevî şeyhi); 16-Mevlevî sikkesi;
- 17-Seyfî tâc;
- 18- Hüseyinî destarlı Kadirî tâcı;
- 19-Dal arakıye (derviş);
- 20-Kalensuva;
- 21- Barata; 22-Düz destarlı kavuk;
- 23-Nizam-ı cedit;
- 24-Mahmudiye fes (http://www.mahmutlu.com/osmanli_mezari.html).

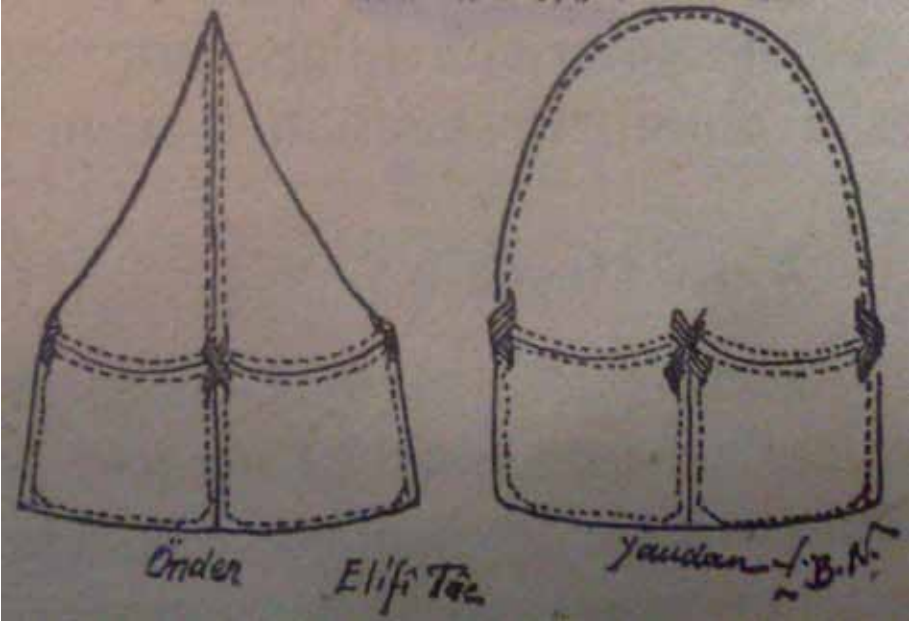
Şekil 1'de görüldüğü gibi Mevleviler yukarı doğru ince uzun, Bektaşiler ise 12 dilimli daha kısa başlıklar kullanırlardı. Bir Türk tarikatı olan ve Hacı Bektaş Velî tarafından temelleri atılan Bektaşilikte tâc, hırka, sancak, çerağ, sofrâ, alem gibi nesnelere Hazret-i Pir'in kutsal emanetleridir. Abdülbaki Gölpınarlı, bir eserinde, Bektaşî halifelerinin tâclarına siyah destar sardıklarını ve elifî tâc giydiklerini belirtmiştir (Gölpınarlı, 150-115).

Bektaşî tâcları; Elifî Tâc, Horasânî Elifî Tâc, Hüseyinî Tâc, Kalenderî Tâc,

Ethemî Tâc olmak üzere beşe ayrılır. Yakın yüzyılda ve günümüzde kullanılan tâc, Hüseyinî Tâc'tır. Diğer tâclar geçmişte kullanılmış, günümüzde ise kullanılmamaktadır.

Elifi Tâc

İlk dönem Bektaşilerinde Elifi denen ve altı dört, üstü iki terkli bir tâc da vardı. Üstü sivri olan bu tâc, elife benzediğinden bu adla anılmıştır. Velâyetnâme'de bahsi geçen ve Hacı Bektaş Veli'nin resmindeki tâc elifi tâctır (Şekil 2).

Şekil 2: Elifi tâcın önden ve yandan simgesel çizimi (Noyan, 1987: 289)

Bektaşilik inancı içinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle şiirlerde sıklıkla elifi tâc sembolü kullanılmıştır.

Pir elinden elifi tâc urundum,
Kubbesi duvâz-deh İmâm Ali'dir;
Nasibim ol verdi, andan yarındım,
Her iki cihanda varım Ali'dir.

Pir Mehmed

Horasâni Elifi Tâc

Horasâni Elifi Tâc, lengeri yani başa gelen alt kısmı dört, üst kısmı iki dilimli bir tâc olup yeşil çuhadan yapılır (Şekil 3). Dilimlerinde, birbirine karşı yetmiş iki dikiş vardır. İstanbul mezarlıklarından Üsküdar'da Karacaahmed Mezarlığı'ndaki İnâdiyye Celvetî, diğer ismi ile Hâşim Baba Tekkesi karşısında ve Ağa Hamamı'na karşı yokuşun cephesinde iki mezar taşında bu tâc mevcuttur. Üsküdarlı Hâşim Baba'nın Mısır Kasrû'l-ayn Dergâhı'nda yetişen mürşidi Hasan Baba'nın mezar taşı Horasâni Elifi Tâc şeklindedir.

Sonradan beyaz keçeden, lengeri dört, kubbesi iki dilimli sivri tâca da 'Elifi Tâc' denmiştir ki bu, asıl Horasâni Tâctan bozmadır ve Merdivenköyü Bektaşî Tekkesi mezarlığında bu tâci taşıyan mezar taşları vardır (Gölpınarlı, 2005:115).

Şekil 3: Horasâni Elifi tâcin simgesel çizimi (Noyan, 1987: 289)

Hüseynî Tâc

Hüseynî Tâc'ın belirgin özelliği dövme beyaz keçeden yapılması, altı üstü bir hizada, bir karış uzunluğunda, kubbesi On iki İmam'a işaret olarak on iki terk denilen on iki dilimli, lengeri ise dört kapıya işaret olarak dört dilimli olmasıdır (Şekil 4). Tepesinde mühür denilen ve gene başparmağın tırnağı kadar bir yün parçasının üstü, iplikle işlenerek dikilen bir parça daha vardır. Dilimler ayrı ayrıdır ve içten dikildikten sonra dıştan da küçük ve düz dikişler ile işlenir ve pekiştirilir.

Şekil 4: Hüseyinî Elifi tâcın simgesel çizimi ve gerçek görünüşü (El-İstanbulî, 2005: 326).

Kalenderî Tâc

Günümüzde kullanılmamakla beraber geçmişte Bektaşilerin kullandığı tâc şekillerinden birisidir. Şekil 5'te görülüşü gibi, tepesinde düğme olmayan ve dilimleri dıştan dikişli bulunmayan, kubbesi on iki, lengeri dört dilimli beyaz tâc şeklindedir (Gölpınarlı, 2005: 320-321) .

Şekil 5: Kalenderî tâcın simgesel çizimi
Noyan, 1987: 289)

Ethemî Tâc

Abdülbaki Gölpınarlı, 'Ethemî Tâc' ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Ethemî Tâc denen dört terli tâc da vardır ki bunu, evvelce evli babalar giyerlermiş, on iki terli tâc, mücerretlere, yani evlenmeyenlere mahsusmuş. Sonradan her baba, on iki terli tâc giymiştir (Gölpınarlı, 2005:320-321)." On iki terli tâcların yalnızca Bektaşilikte olmadığı bilinmektedir. Bunları diğerlerinden ayıran en belirgin özelliği Bektaşî tâclarının dik, diğer tarikatların tâclarının ise daha yatay yani kubbeli olmasıdır.

Bektaşî tâcları yukarıda özetlendiği gibi beşe ayrılır. Ancak yakın yüzyılda ve günümüzde kullanılan tâc, Hüseyinî Tâc'tır.

Bektaşilikte yola giren erkeklere ter emen anlamına gelen ve arakiye denilen beyaz patiska kumaştan yapılmış başlıklar tek birlenip giydirilir. Muhip, her meydana girişinde arakiyesini, teslim taşını ve tiğ bendini takıp namaza öylece girer. Derviş olursa bu sefer on iki dilimli tâcî tek birlenir, arakiyenin üzerine giydirilir. Bu arakiye tâcın içine konular uçlarından hafifçe dışarı kıvrılarak dikilir (Noyan,

1987: 208). Hanımların yola girmesi durumunda genellikle yeşil renk, omuzları örtecek büyüklükte başörtüsü tekbirlenir ve takılır. Bektaşilikte en üst merteye olan Dede Baba tarafından seçilen Halifebabaların sarıklarının ucu sağ taraftan omzuna doğru sarkıtılır ve buna taylasan denir. Taylasanın sağ omuza doğru sarkması, o kişinin Halife Baba olduğunu gösterir.

Bedri Noyan bir eserinde tâc giyen dervişte bulunması istenen on iki şartı şu şekilde sıralamaktadır:

- 1- Bilgi sahibi olmak
- 2- İsyankâr olmamak
- 3- Nefsine uymamak
- 4- Gaflette olmayıp, can gözü açık olmak
- 5- Tama' etmemek
- 6- Dünyaya bağlanmamak
- 7- İsteklerden geçmek
- 8- Şehvet-perest olmamak
- 9- Kibirsiz olmak
- 10- Kimseye acı ve zarar vermemek
- 11- Pinti ve aceleci olmamak
- 12- Kazaya rıza ile teslim olup vesvese etmemek

Tâcın içi sır, dışı nûrdur.

Tâclarla İlgili Anlatılan Menkıbelerden Bazıları

Yunus Emre, gördükleriyle selamlaşır, hâl-hatır sorar ve onlara Hakk âşığı, gönül dostu insanları sorar. Bu düşüncelerle gördüğü bir dergâhın kapısına varmadan, dergâhın dervişleri yoluna çıkarlar. Yunus'un yorgun ve perişan hâlini görünce şüpheyle ve alaycı bir şekilde:

-Sen kimsin? diye sorarlar.

Günlerdir yollarda olan, görünüş itibarıyla yorgun ve perişan olan Yunus, bir derviş olduğunu söyleyince diğer dervişler gülüşürler ve alaylı sözlere devam ederler:

-Senin sırtında hırkan, başında tâcın yok. Bu nasıl dervişlik? diyerek onu hakir görürler.

Yunus, dervişlerin söylediklerine çok içerler. Yüreğine bir ateş düşer. Hakk

âşığı, gönül dostu bildiği insanların, dış görünüşe neden bu kadar önem verdiklerine anlam veremez ve şu sözleri söyler:

*Dervişlik dedikleri
Hırka ile tâc değil
Gönlün derviş eyleyen
Hırkaya muhtâc değil.*

*Durmuş ma'rifet söyler
Erene Yunus Emre'm
Yol eriyle yoldadır
Yolsuza yoldaş değil*

Dervişler bu sözler üzerine pişman olup yalvarmaya başlarlar:

-Aman biz ettik, sen etme! Kusurumuzu, cahillliğimize bağışla! Yunus, onlar için ibretli sözlerle onlara şunları söyler:

-Sizin istediğiniz Hakk âşığı, gönül dostu derviş değildir. Siz, hırka ve tâc istersiniz. Onları da gidin bitpazarında arayın! (Uslu, 2004: 49-51)

İmam Cafer-i Sadık Buyruğu'nda tâc hakkında açıklama şöyledir:

Eğer sual etseler ki “Gökten tâc indi?” cevap ver ki “Yedi tâc indi, ihsandan ibarettir”. Ve ihsan da insanın vücudundadır. Amma, Âdem Peygamberin tâcının tereği dörttür. Çar anasıdır kitapdır. Yani, ateş, su, yel, topraktır. Ve Nûh Peygamber'in tâcının tereği yedidir: Yıldızlardır. Mânâsı budur ki yıldız bunlardır: Kamer, Utarit, Zöhre, Şems, Merih, Müşteri, Zuhâl. Ve Hazret-i Resul'ün tâcının tereği on ikidir, burca misaldir. Hamel, Sevr, Cevza, Şeretân, Esad, Sünbüle, Mihzan, Akrep, Kavs, Cedi, Devl, Hut. Ve Şâh-ı Merdân Ali'nin tâcının tereği on ikidir, On bir İmam'ın atasıdır. Ve dahi gün yüzünde yazılmıştır ki, on ikinin evVelî Ali'dir. Âhiri Mehdî'dir, sahibü'z-zamandır.

Ve Hazret-i Resul buyurmuştur ki, evVelîha Ali ve ahiriha Mehdî olacaktır.

Eğer sual etseler “tâcın farzı nedir?” sen de ki “Pîr'dir, Pîr'in sohbetin tutmak ve Pîr'e hizmet etmektir. Ve tâcın sünneti Pîr'e itaat etmektir. Tâcın aslı istiğfâr etmektir. Ve musahibiyle günahına tövbe etmektir. Tâcın ferî cahille sohbetten ihtiraz eylemektir.

Eğer sual etseler ki “pişüvası ve rehnüması nedir? cevap ver ki “Hakk’ı tanı-
maktır”. Sual etseler ki “Tâc’ın batını; yani içi nedir? Sen de ki “Hakk nûrudur.” Sual
etseler “Tâc’ın zâhiri nedir, yani dışı?” Sen de ki “İmam’ın velâyetidir.” Sual etseler
ki “Tâcın kelimesi nedir?” cevap et ki: “Bir eliftir, ismullahtır, methi Ali İbn-i Ebu
Talip kerremallahü veche hazretleridir. Halife-i rehnümâdır. Evvel gelen kimselerin
mezheb-i Şia anın kıblesi idi. Yol, erkân bilmezler idi. Halife ve pir görmediler idi.
Heman bir imaret idi. Vahdet tâcının tertibi bî-nihâyedir. Sual etseler ki, “Tâcın esası
nedir?” de ki “Sırdır, zıkr-i haktır.” Sual etseler ki, “Tâcın rengi nedir?” “Kitap İmam
Hüseyn İbn-i Ali’nin kitabıdır.”

Sual etseler ki, “tâcın şulesi nedir?” cevap ver ki: “izzetle selâm vermektir.
Tâcın pamuğu Hakk’ın muhabbetidir. Tâcın dirisi başa giymektir.” “Tâcın ölüsü ne-
dir?” cevap ver ki: “baştan yere koymaktır. Her kim, tâc giyip bu zıkr olanları bilmesi
ol tâc ona haramdır.” (Atalay, 1999:134-135).

Bedri Noyan Dedebaba bir eserinde tâc ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

-Tâc nedir? ve tâcın üstü ve kubbesi ve kenârı ve lengeri ve imânı ve kelimesi
ve kıblesi ve guslü ve kilidi ve farzı ve sünneti ve cânı ve hayatı ve memâtı ve aslı ve
fer’i nedir?

-Tâcdan murâd: Muhammed-Ali’dır. Ve üstüvâsı: Süfliyyetten ulviyete tebdil
(aşağılıktan yüceliğe değişme)dir ve kubbesi: Nokta-i hakikat, ve kenarı: İki âleme
hükmetmek ve Lengeri: Sâliklerin üstüvâsı ve imânı: Hakikat menzili, ve kelimesi:
Tekbir ve Kıblesi: Pîr’dır ve Guslü: Halktan uzlet ve alâikten feragat, ve kilidi: Bütün
müşkili halletmek ve farzı: Sohbet, ve sünneti: Erenlere hizmet, ve cânı: Başta
götürmek, ve hayatı: Pâklik, ve memâtı: Halkın eli reside olmak (erişmek, yetişmek)
ve mücânebettir (sakinmek, çekinmek, uzaklaşmak).

- Tâcın terkinde ve asabasında ve dairesinde ne vardır?

-Tâcın terk’inde Tecrid-i İbâdet ve asabasında: Mürşid, dairesinde: Pîr vardır.
(terk: dilimleri, asaba: dilimler arasındaki kabarıklık şeklinde çizgi, dairesi: yuvarlak
kenarıdır).

-Tâcın kubbesinde ne vardır?

-Vilâyet vardır.

-Tâcın altında ne vardır?

-Başım vardır.

-Başın ve yüzün ve göğsün ve elin nedir?

-Başım: Arşullâh, yüzüm: Vechullâh, göğsüm: Beytullâh, elim: Yedullâh'tır.

-Tâcın kubbesinde ve ortasında ve dâmesinde ve içersinde ne yazılmıştır?

-Kubbesinde: “Her şey fânidir helâk olur. Ancak O bakidir”¹ “Allah'tan başka tapacak yok! Dâima yaşayan, daimâ durup tutan O”² Ve ortasında: “Ey insanlar! hikmetler dolu Kur'an'a dikkat et!”³ “Biz onlara çok geçmeden, âyetlerimizi uzak ufuklarda da, kendi öz cânlarında da göstereceğiz. Tâ ki Kur'an'ın hak olduğu onlara besbelli olsun”⁴ Ve içersinde: “Lâilâhe illâllâh Muhammed Resulullâh ve Ali Velîyyullâh ve'l-Hasan ve'l-Hüseyn sıbt-ı Rasulullâh ve'l-Fâtimatü ümmetullâh” yazılmıştır.

-Tâc-ü vasla kaç kimseye vâsıl oldu?

-Âdem, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, İsâ, Muhammed-Ali aleyhisselâma nâzil oldu. (Noyan, 2009: 328-329)

Hacı Bektaş Velî'nin Velayetnâme adlı eserine göre Hünkâr, Osman Bey'e tâcını tek birleyip giydirmiş, kemer bağlamış, nasip vermiştir. (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 723) Aynı şekilde Hacı Bektaş Yeniçeri Ocağı'na bürk giydiren el vermiştir.

Bedri Noyan Dede Baba bir eserinde, Balkanlar'da yaşayan Alevî-Bektaşiler'in inancında çok önemli bir yere sahip olan ve 1478'de vefat ettiği bilinen Odman Baba'nın yedi terklı tâc kullandığını, bunun sebebinin Hacı Bektaş Velî'nin soyunun Musa Kâzım'a dayanması ile ilgili olduğunu belirtmiştir. (Noyan, 1976: 12)

Nejat Birdoğan ise, Bektaşî mezar taşlarının tepeleri, Balım Sultan'dan önceki abdalların, “dört terek” olarak yapılırken, ondan sonrakilerin “on iki terk”li olduğu görülmekte olduğunu belirtmiştir. (Birdoğan, 1995, 112).

Doğan Kaplan'ın, ‘Buyruklar’ ile ilgili çalışmasında; “Şeyh Safi Buyrukları”nda, tacın yedi kişiye geldiği söylenmiştir. Bu kişiler; Hz. Âdem Safiyyullah, Nûh Neciyyullah, İbrahim Halilullah, Mûsâ Kelîmullah, İsâ Rûhullah, Muhammed Resûlullah ve Ali Velîyyullah'tır. Bu kişilere gelen tâcın rengi ise şöyledir: Hz. Âdem'inki beyaz, Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim'inki yeşil, Hz. Mûsâ'ninki sarı, Hz. İsâ'ninki gök (mavi), Hz. Muhammed'inki beyaz ve Hz. Ali'ninki kırmızıdır. Bu isimleri zikredilen kişiler, kendilerine uyulması gereken kişilerdir. Hz. Ali, üstad-ı nefestir ve On İki İmamlar'ın kutbudur” sözleriyle tâcın önemine vurgu yapmaktadır. (Kaplan, 2010: 268)

Ayrıca Şâh Haydar ve Şâh İsmail'e müritlerinin kendilerine duyduğu aşırı saygıdan dolayı kendilerinin ve müritlerinin on iki imamı temsilen on iki dilimli kırmızı bir külâh taktıkları bilinmektedir. (Kaplan, 2010: 27)

Yukarıda bahsettiğimiz Buyruklar'da yazı olanlar ve Şah Haydar'dan başlayan on iki dilimli başlıkların kullanılmış olduğunu göz önünde bulundurarak Alevi toplumunun geçmişte inançlarını sembolize eden tâcları takmış oldukları sonucuna varıyoruz. Dönemin siyasal, sosyal ve tarihsel şartları nedeni ile zamanla bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Pîr Sultan Abdal aşağıdaki şiirinde bir kısım dedelere sitem etmektedir (Öztelli, 1974; 400). Şiirinden yola çıkarak 16. yüzyılda dedelerin börklerdeki işaretlerden ve giydikleri hırkalardan taliplerine göre farklı kıyafetlerinin olduğunu anlıyoruz. Fakat bunların örneği günümüze ulaşmadığı için ayrıntısı hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz.

*Çok kerâmet gördüm sarı kürkünde
 Dedelik nişanı vardır börkünde
 Altın mıdır, gümüş müdür terkinde
 Bire dede, yağmadan mı gelirsin
 Tarikatten marifete geldiniz
 Hakikat emrinde vardır yurdunuz
 Beş düğeyi de kasılıp yediniz
 Bire dede, yağmadan mı gelirsin
 Pîr Sultan'ın bu sözüne küstünüz
 Hasım olsun hurkanızla postunuz
 Talipleri damızlıktan kestiniz
 Bire dede, yağmadan mı gelirsin*

Pîr Sultan Abdal

Sonuç

Madde âleminin bir dış bir de iç yüzü, bir başka ifadeyle bir zâhiri bir de bâtını vardır. Bütün dinlerin ve onların alt kollarının inançlarını ifade etmede kullandıkları yöntemler ana hatları ile ikiye ayrılır. Bir haç görünce bunun Hristiyanlık sembolü, Davut yıldızı görünce Musevilik işareti, minare görünce İslam'ın sembolü olduğu nasıl anlaşılırsa tasavvufi ekollerin ayırt edici özelliği de kullandıkları taçlardır. Her ekolün kullandığı taçlardaki ayrıntılara dikkat edildiğinde o tacın Kadiri, Rufâî, Mevlevi veya Bektaşî tâcı olduğu anlaşılır.

Yahyâ Âgâh B. Salih'in kıyafetlerle ilgili olarak yazdığı eserindeki şu sözlerinin konuyu özetleyici nitelikte olduğu düşüncesindeyiz: "Tâc (serpuş) yani başlık sosyal düzen içinde insanların birbirlerini tanıma ve durumları hakkında bilgi sahibi olma açısından önemli bir unsurdur. Bektaşî dünyasında da hayat anlayışı ve referanslarını beyan ettikleri simgesel anlatımdır.

Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüda'dan

Giy o tâcı emin ol her belâdan

(El-İstanbulî, 2005: 20)

Sonnotlar

- ¹ Kassas Suresi 88. âyet: " Küllü şeyin Hâlikün illâ vecheh. "
- ² Bakara Suresi 255. âyet "Allahü lâ ilâhe illâ Hüvel-hayyü'l-Kayyümü. "
- ³ 34. Yâsin Suresi 1. âyet "Yâsin ve'l-Kur'âni'l-hakim. "
- ⁴ Fussilet Suresi 53. âyeti "Senürhî âyâtına fi'l-âfâki ve fi enfûsühim hatta yebeyyene lehüm ennehü'l-Hakku"

Kaynakça

- ATALAY, Adil Ali (1998): *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Mart, İstanbul-Can Yayınlar 8. Baskı.
- DURAN, Hamiye ve GÜMÜŞOĞLU, Dursun (2010): *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, Ankara.
- EL-İSTANBULÎ, Yahyâ Âgâh B. Salih (2005): *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm*, Ocak Yayınları, 2. Baskı.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1979): *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler Ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Yayınevi.
- KAPLAN, Doğan (2010): *Yazılı Kaynakların Göre Alevîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı, Ankara.
- KOCA, Şevki (2005): *Bektâşilik ve Bektâşî Dergâhları*, Aralık, İstanbul Cem Vakıfları Yayınları.
- NOYAN, Bedri (1976): *Demir Baba Velâyetnâmesi*, Can Yayınları, İstanbul.
- (1987): *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, 2. baskı, Ankara.
- (2009): *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevîlik*, VII. Cilt.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2005): *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara, Türk

Tarih Kurumu.

ÖZALP, Ahmet: http://www.sevde.de/islam_Ans/T/12.htm

ÖZTELLİ, Cahit (1974): *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, Milliyet Yayınları.

USLU, Mustafa (2004): *Yunus Emre Divanı'nda Seçmeler*, Kasım, İstanbul Karanfil Yayınları.